

УДК 377:37.034+069.016

МУЗЕЙ У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: РЕТРОСПЕКТИВА І ПЕРСПЕКТИВА

Олександр МІХНО, директор Педагогічного музею України, кандидат педагогічних наук, м. Київ

На матеріалах фондів Педагогічного музею України висвітлено в історичній ретроспективі процес створення і розвитку музеїв закладів професійної освіти протягом XX століття. Окреслено основні проблеми у діяльності сучасних музеїв закладів професійної освіти та запропоновано методичні поради щодо організації роботи таких музеїв як центрів виховної діяльності навчального закладу.

Ключові слова: професійна освіта, музей, профіль музею, види екскурсій, Педагогічний музей України, музейно-педагогічна діяльність.

Александр МИХНО

МУЗЕЙ В УЧРЕЖДЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: РЕТРОСПЕКТИВА И ПЕРСПЕКТИВА

На материалах фондов Педагогического музея Украины показан в исторической ретроспективе процесс создания и развития музеев учреждений профессионального образования в течение XX века. Определены основные проблемы в деятельности современных музеев учреждений профессионального образования и предложены методические рекомендации по организации работы таких музеев как центров воспитательной деятельности учебного заведения.

Ключевые слова: профессиональное образование, музей, профиль музея, виды экскурсий, Педагогический музей Украины, музейно-педагогическая деятельность.

Oleksandr MIKHNO

MUSEUM IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS: RETROSPECTIVE AND PERSPECTIVE

The article in the historical retrospective shows the process of creation and development of museums of institutions of vocational education during the twentieth century on the materials of the funds of the Pedagogical Museum of Ukraine. The author outlines the main problems in the activities of modern museums of vocational education institutions and offers methodological advice on the organization of the work of such museums as centers of educational activity of the educational institution.

Keywords: vocational education, museum, museum profile, types of excursions, Pedagogical Museum of Ukraine, museum-pedagogical activity.

Музеї у закладах освіти можна віднести до одного з феноменів української культури й освіти. Нині в Україні діє понад 4 тисячі таких музеїв у закладах дошкільної, середньої та професійної освіти. За кількістю вони переважають усі інші групи музеїв, що охоплюють музейну мережу країни. Однак діяльність музеїв у освітніх закладах залишається на периферії громадської уваги, тому актуальним є висвітлення їхньої історії й нинішнього стану, популяризація діяльності та прогнозування перспектив розвитку.

Аналіз наукової літератури засвідчив наявність значної кількості ґрунтовних наукових праць з історії професійно-технічної освіти [1; 8; 12; 13; 15 та ін.], проте, в них музеї у закладах професійної освіти спеціально не розглядаються, а подеколи згадуються лише побіжно в контексті виховної роботи навчальних закладів. Праць, предметом дослідження яких є музеї за-

© Міхно О., 2019

кладів системи професійної освіти, наразі нами не виявлено. Це й зумовило актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті – висвітлення історії становлення та розвитку музеїв у закладах професійної освіти, презентація їх сучасного стану, окреслення проблем та прогнозування перспектив розвитку музеїв.

Розпочинаючи історичний огляд виникнення та становлення музеїв у закладах професійної освіти, визначимо основні віхи створення й розвитку музеїв у цих закладах і типи закладів, у яких музеї організовувалися. Ці віхи збігаються з періодами основних трансформацій у системі професійної освіти і в історичній ретроспективі презентовані нами в узагальненому вигляді у таких основних типах навчальних закладів: музеї у нижчих ремісничих школах та ремісничих училищах → у школах фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) → у навчальних закладах державної системи трудо-

вих резервів → у професійно-технічних училищах (ПТУ) → у середніх професійно-технічних училищах (СПТУ) → у сучасних закладах професійної освіти.

Нагадаємо, що в Україні музеї у закладах освіти почали з'являтися у другій половині XIX – на початку XX ст. Зумовлений цей процес був, зокрема, активним впровадженням Міністерством народної освіти наочних методів навчання. Створення музеїв у закладах професійної освіти прискорилося наприкінці XIX ст., про що свідчать відомості, розміщені у «Циркулярах по Київському навчальному округу» (1859–1917) – одному з перших періодичних видань, у якому висвітлювалися проблеми освіти і педагогіки. Наприклад, тема «Педагогічні музеї та виставки» представлена у понад 40 повідомленнях, серед яких знаходимо інформацію про участь ремісничих училищ у різних виставках [5, 151 – 155]. Скажімо, у № 4/5 «Циркуляру...» за 1898 р. подано розгорнутий «Список експонентів по Київському навчальному округу, які отримали нагороди по XIX навчальному відділу на Всеросійській виставці в Нижньому Новгороді в 1896 р.». З-поміж інших нагороджених у списку зазначено Дегтярівське земське ремісниче п'ятикласне училище Прилуцького повіту Полтавської губернії («За доцільну постановку навчання ремеслам, багаторічну корисну діяльність училища і відмінне виконання слюсарних робіт у сільському господарстві»), Київське Олександрівське ремісниче училище («За виставлені учнівські роботи»), Бердичівське двокласне училище («За ретельно виконані зразки столярних прийомів і надані столярні роботи»), Кожанське сільське училище («За виставлені роботи з шовківництва») [14, 168 – 169].

Спочатку музеї в навчальних закладах професійної освіти виникали як міжпредметні кабінети для зберігання виготовлених учнями виробів, навчально-наочних посібників з історії і природи рідного краю, колекцій і збірок (зібраних окремими працівниками, подарованих випускниками тощо).

У 20 – 30-х роках XX ст. у закладах професійної освіти починають активно використовуватися краєзнавчий принцип у викладанні навчальних дисциплін та активні методи навчання. У документах Народного комісаріату освіти («Основи будівництва вільної, єдиної, трудової соціалістичної школи на Україні», «Положення про Єдину трудову школу УСРР»), зазначалося, що одним із методів навчання є дослідний і його різновиди – активнотрудовий, лабораторний та екскурсійний [1]. Саме у зв'язку з розвитком краєзнавства та активізацією навчальної діяльності учнів в Україні почалося масове створення музеїв у навчальних закладах, зокрема й професійної освіти.

Оскільки 1920-ті – початок 1930-х років в історії української освіти загалом і професійної зокрема є найбільш цікавим, продуктивним, новаторським періодом, зупинимось на ньому детальніше, акцентувавши увагу на тих новаціях у музейно-педагогічній роботі, які застосовувалися у закладах професійної освіти. Насамперед відзначимо активізацію екскурсійної діяльності й наведемо кілька прикладів.

Розпочнемо з методики екскурсійної роботи у закладах професійної освіти, яка відзначається інтенсивністю, систематичністю та відповідним методичним забезпеченням у вигляді конкретного плану підготовки й проведення екскурсії з подальшим її обговоренням. Продемонструємо це на практиці роботи навчальних закладів. Так, у 1926 р. у Херсонській єврейській професійно-технічній школі було чітко налагоджено процес проведення виробничих екскурсій, зокрема учні побували на херсонських заводах сільськогосподарського машинобудування імені Петровського та суднобудівному заводі імені Старостина, у залізничному депо, на міському водогоні та досвідному полі. Зауважимо, що проведення екскурсій – це не новація того часу, але відзначимо важливий навчальний аспект, який обов'язково враховували організатори виробничих екскурсій: яка практична користь екскурсії для учня, його загального і професійного розвитку? І тут бачимо ґрунтовну методичну роботу викладачів херсонської профтехшколи, яка й сьогодні може бути взірцем музейно-педагогічної діяльності. Останнім етапом екскурсії було «розроблення екскурсійного матеріалу», дослідження та фіксація його й синтезування у формі висновків. Формою фіксації визначили: доповідь, малюнки, рисунки, схеми, діаграми, моделі. Коли екскурсійний матеріал було розроблено учнями, його вивішували в навчальному закладі як експонати екскурсійної виставки і проводили класову конференцію (за участю учнів одного класу), на якій окремі учні за результатами екскурсії звітували про виконану роботу [2].

У хімічній школі ФЗУ м. Костянтинівка на Донеччині практикувалося проведення геологічних екскурсій, результатом яких було поповнення фондів музею навчального закладу зразками скам'янілого дуба, скам'янілих стовбурів каламітів (деревовидних хвощів), різних раковин та молюсків, спірифер, продуктусів, відбитків листя та ін. Причому кількість знайдених для музею експонатів була настільки велика, що учні виготовляли колекції для продажу [18, 132]. Окрім того, музей цієї школи ФЗУ займався й атрибуцією геологічних матеріалів: «кожен учень, де б не знайшов яку-небудь цікаву річ, приносив до шкільного музею для визначення» [18, 132].

У закладах професійної освіти 1920 – 1930-х рр. практикували проведення акордних та демографічних екскурсій. Акордна екскурсія пов'язана із застосуванням акордної системи навчання, яка була своєрідним синтезом предметної і комплексної систем. Від предметної системи вона взяла систематичність і визначеність навчальної програми, від комплексної – органічний зв'язок того, що вивчається, з елементами тематичності. Наприклад, у професійній школі металообробної промисловості акордний метод передбачав усі заняття вкласти у три акорди (матерія і енергія, робота, суспільство) і три допоміжних предмети (рідна мова, математика, семінар з виробництва). Основна мета акордної системи – дати знання і сформувати відповідну ідеологію. Очевидно, що акордна екскурсія – це екскурсія на виробництво з відповідними акцентами залежно від об'єкта, що організована згідно з навчальним планом.

Поняття «демографічна екскурсія» вичерпно розкриває її план, який подаємо тогочасним правописом: «Плян демографічної екскурсії на виробництво: 1. Національний склад робітників до революції і тепер. 2. Зростання нацменшостей щорічно. 3. Вік робітників нацменшостей. 4. Соціальне походження кадрів із нацменшостей. 5. Виробничий стаж нових кадрів. 6. Взаємини робітників різних національностей, цех, клуб, їдальня. 7. Роль парт. і професійної організації в інтернаціональному поєднанні робітників» [6, 91]. Додамо, що всі наведені відомості – з журналу «Робітнича освіта», який виходив у Харкові у 1927 – 1932 рр. і висвітлював питання теорії та практики шкіл ФЗУ, будівельного учнівства, гірничо-промислового учнівства, профтехшкіл, професійних курсів.

Процес створення музеїв у закладах професійної освіти значно активізувався у 1950 – 1960-х роках, коли професійна освіта в Україні досягла високого рівня розвитку, про що, зокрема, свідчить активна участь Української РСР у підготовці експозиції «Професійно-технічна освіта в СРСР» на радянській промисловій виставці в Лондоні у 1961 р. [3].

Поява музеїв воєнно-історичної тематики (бойової слави) була зумовлена суто ідеологічними мотивами і пропагандистською метою (нагадаємо, що саме тоді (1965) в СРСР День Перемоги отримав статус державного свята й неробочого дня). Такі музеї діяли майже в усіх освітніх закладах і, як правило, висвітлювали бойовий шлях тих військових частин, які звільняли територію населеного пункту від нацистів, або ж партизанський рух часів Другої світової війни. Для прикладу, назвемо кілька музеїв, відомості про які нам вдалося відшукати у журналі «Профессионально-техническое образование»:

у 1967 р. у СПТУ № 38 м. Рівне було створено кімнату-музей партизанської слави [7], з відкриттям у 1963 р. у м. Скалат на Тернопільщині СПТУ №11 там було створено історичний музей воєнної тематики [16] та ін. Нині такі музеї у закладах освіти трансформувалися у музеї (музейні кімнати, куточки) воїнів-героїв АТО, героїв національно-визвольних змагань.

Більшість музеїв у закладах професійно-технічної освіти в Україні було відкрито в 1970-х – першій половині 1980-х років. Це було пов'язано як з інтенсивним розвитком системи професійно-технічної освіти, так і з поступом краєзнавства, і, почасти, з подіями так званого «музейного буму», що прийшовся на 1960-ті – кінець 1980-х років. Це час, коли різко зросла відвідуваність музеїв у всьому світі. Щодо музеїв у закладах освіти, то у цей період продовжують створюватися музеї бойової слави, а також музеї, присвячені окремим особистостям та історії навчального закладу.

На початку 1990-х років криза охопила усі сфери суспільного життя, зокрема і музейну справу. Музеї у закладах професійної освіти, як і в інших навчальних закладах, припинили своє існування. У цьому контексті показовою є доля цікавого, але не реалізованого музейного проекту – створення у Києві Республіканського музею історії професійно-технічної освіти. У фондах Педагогічного музею України ми відшукали матеріали з підготовки до відкриття цього музею. Так, у 1984 р. науково-методичний відділ музеєзнавства Міністерства культури Української РСР направив до Республіканського Будинку народної творчості Держпрофосвіти УРСР листа з проханням надати рецензію на розроблений тематико-структурний план (ТСП) експозиції майбутнього музею. Протягом кількох років цей ТСП був доопрацьований з урахуванням висловлених у рецензії зауважень і становив у 1987 р. 15 машинописних аркушів. Над тематико-експозиційним планом музею працювала спеціально створена робоча група (В. Коломійчук, В. Литвин, Н. Ничкало). Того ж року було затверджено робочий план підготовки і відкриття музею у приміщенні Київського СПТУ № 14 на бульварі Т. Шевченка, 27. Однак у підсумку цей оригінальний музейний проект так і залишився тільки на папері.

Непроста, але більш оптимістична доля Музею історії професійно-технічної освіти м. Києва, який було створено у 1979 р. на базі ПТУ № 38. На жаль, у 1991 р., цілком у дусі того часу, музей був ліквідований, а його експозиція розтягнута і знищена. Завдяки невтомним ентузіастам, педагогам за покликанням цей заклад відродився у 2007 р., і нині Музей професійно-технічної освіти продовжує діяти у Київському регіональному вищому професійному училищі будівництва [9, 157, 236]. У фондах музею зібрано понад 2 тис.

одиниць зберігання. З-поміж унікальних експонатів: дві скульптури учнів ремісничого училища, символи і емблеми спортивного товариства «Трудові резерви», моделі верстатів, велетенський макет одного з перших калькуляторів, а також зразки творчості учнів – різьблення по дереву, інкрустації, чеканки, діорама «Річковий вокзал на Подолі», макет Золотих воріт та ін. Постійну експозицію розгорнуто у приміщенні площею 150 м² у ній представлено умовні три основні розділи: історичний, меморіальний та творчий. Історичний розділ розповідає про зародження і становлення в Києві системи професійної освіти від ремісничих училищ до сучасних закладів.

На музейних стендах розміщено історичні фотографії і справжні документи, інструменти та обладнання XIX – XX ст. Меморіальний розділ присвячений пам'яті заслужених вчителів і майстрів профтехосвіти, директорів закладу та відомих випускників. У творчому розділі представлені численні художньо-декоративні роботи учнів і працівників професійно-технічної освіти м. Києва. Наголосимо, що цей музей, як і решта музеїв у закладах освіти, живе і діє тільки завдяки розумінню і підтримці адміністрації навчального закладу.

Щодо висвітлення сучасного стану музеїв закладів професійної освіти, варто відзначити, що останнім часом функції музею кардинально змінилися. Музей стає не просто навчальним кабінетом чи місцем, де зберігається уречевлена історія, а виховним центром відкритого освітнього простору, координатором виховної діяльності освітнього закладу, єдиною ланкою між закладом професійної освіти та установами культури, громадськими організаціями. Нині музей, якщо він діє, поповнюється експонатами, одним словом, живе, – це один із основних центрів навчального закладу з відродження духовно-етичних цінностей, формування морально-етичних принципів та національної свідомості учнів, підготовки молоді до активної участі в розвитку громадянського суспільства та зміцненні української державності.

Станом на 2016 р. в Україні у закладах професійної освіти функціонувало 196 музеїв (дані з Наказу Міністерства освіти і науки України № 406 від 08.04.2016 «Про підсумки проведення огляду музеїв...»). Цифра значна, але мусимо констатувати, що діяльність цих музеїв широкому загалу майже невідома, а тому потребує популяризації і всебічної підтримки (тим паче, що у вік інформаційних технологій поширення власного досвіду діяльності є потужним завданням).

Зазначимо, що Педагогічний музей України намагається позиціонувати себе як науково-організаційний центр для музейних педагогів, зокрема й керівників музеїв закладів професійної освіти, організовуючи виставки та науково-

практичні заходи. Так, у 2009 р. вперше в нашій країні було підготовлено виставку «Музейно-педагогічна палітра України» з метою висвітлення системи освітньо-виховної роботи музеїв у навчальних закладах і їх популяризації. Учасниками виставки стали 37 музеїв, зокрема й закладів професійної освіти. У межах роботи виставки було проведено засідання круглого столу «Музеї при навчальних закладах України: сучасний стан та перспективи розвитку» [4].

У 2010 р. музей організував Всеукраїнську виставку «Професія – вибір майбутнього», метою якої було висвітлення історії становлення професійної освіти м. Києва, подання кращих інформаційно-виставкових матеріалів сучасних закладів системи професійно-технічної освіти (ПТО). У виставці взяли участь 33 експоненти, в експозиції було представлено понад 700 експонатів: оригінальні документи професійної освіти XX ст., музейні предмети, відповідна фахова література (з фондів Педагогічного музею України), фотографії фрагментів експозиції Музею історії ПТО м. Києва, інформаційно-довідкові матеріали, вироби навчальних закладів професійної освіти. З-поміж учасників виставки: Всеукраїнська асоціація працівників ПТО, Інститут професійно-технічної освіти НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Навчально-виробничий центр «Професіонал», Відокремлений структурний підрозділ НПУ імені М. П. Драгоманова Вище професійне училище, Переяслав-Хмельницький центр ПТО, Міжрегіональне вище професійне училище зв'язку, Рівненський центр ПТО сервісу й дизайну.

У 2012 р. у рамках роботи виставки «Педагогічному музею України – 110 років» спільно з Міжнародним центром дитячо-юнацького туризму (м. Київ) за підтримки Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді (УДЦТКУМ) було проведено засідання круглого столу «Шкільний музей: досвід і перспективи». Серед учасників круглого столу був і тодішній керівник Музею історії професійно-технічної освіти м. Києва В. Михальчук [10]. У 2013 р. у Педагогічному музеї України діяла Всеукраїнська виставка «Шкільний музей: ретроспектива і сьогодення», організована спільно з УДЦТКУМ [11]. Питання діяльності музеїв навчальних закладів розглядали і на засіданні круглого столу «Музейна педагогіка: український вимір», що відбувся в музеї у 2016 р. Проведені музеєм заходи певною мірою сприяли активізації діяльності музеїв закладів освіти та встановленню творчих зв'язків між ними, хоча, остаточно проблему міжмузейної комунікації такі заходи не вирішують.

Значну роботу з координації і популяризації діяльності музеїв закладів освіти, проведено Педагогічним музеєм України впродовж остан-

нього десятиріччя, що дає нам право висловити декілька методичних міркувань щодо організації роботи музею у закладі професійної освіти.

Насамперед відзначимо, що музей має стати своєрідним центром виховної діяльності з обов'язковим залученням самих вихованців закладу. Для ефективної реалізації виховного потенціалу музею треба правильно організувати в ньому роботу учнів та студентів. І тут не може бути дрібниць. Важливим є все: назва музею, його символіка тощо. Це все можуть розробити і учні закладу, однак, керівник музею має так організувати роботу, щоб у них формувалося почуття гордості від власної діяльності, а це можливо лише за умови, що вихованців цікавитиме тематика музею.

Отже, діяльність музею в закладі професійної освіти – важливий вид позакласної виховної роботи. Музейно-педагогічний процес і емоційно-образний вплив на почуття і розум вихованців дають змогу отримати нові знання, закріпити і поглибити наявні, закласти основу патріотичної особистості, відтак музей закладу професійної освіти має всі передумови, щоб стати центром виховання.

Зазначимо, що подальший розвиток музеїв у закладах професійної освіти гальмується наявністю низки невирішених проблем, а саме:

- відсутність контактів між музеями закладів професійної освіти. Так, понад 90 % учнів цих закладів ніколи не були в жодному музеї іншого навчального закладу;
- проблема розширення музейної аудиторії. Ці музеї відвідують, в основному, учні закладу, рідше – їхні батьки. На жаль, є такі заклади, де не всі учні знають про музей;
- дефіцит ресурсного забезпечення музеїв: брак приміщень, морально застаріла технічна база (музейне обладнання, освітлення);
- проблема кваліфікованих керівників, обізнаних з новітніми тенденціями музейної справи;
- відсутність розуміння ролі музею в навчальному закладі з боку адміністрації та педагогічного колективу;
- відсутність чіткої концепції розвитку музеїв у закладах професійної освіти на міському, обласному, державному рівнях.

Отже, у різні періоди нашої історії музеї у закладах професійної освіти переживали підйоми і спади, але сьогодні можна впевнено стверджувати, що важливість існування таких музеїв не підлягає сумніву. Самовіддана праця керівників музеїв та їх підтримка на міському обласному, державному рівнях, зміцнення і розширення професійних контактів музейних працівників, консолідація музейної спільноти, розвиток сучасних напрямів діяльності та впровадження новітніх

освітніх та інформаційних технологій можуть стати запорукою успішної модернізації музеїв закладів професійної освіти в сучасних умовах.

Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо цілісне дослідження сучасного стану музеїв закладів професійної освіти на всеукраїнському рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березівська Л. Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у XX столітті : дис. ... доктора пед. наук за спец. 13.00.01. – К., 2009. – 871 с.
2. Брозголь М. Спроба проведення екскурсій у професійно-технічній школі. Робітнича освіта. – 1927. – № 1. – С. 72 – 75.
3. Воронов Б., Костромцов В. Экспонаты рассказывают [Экспозиция «Профессионально-техническое образование в СССР на советской промышленной выставке в Лондоне»]. Профессионально-техническое образование. – 1961. – № 7. – С. 31 – 32.
4. Гайда Л. Музейно-педагогические центры Украины: опыт и перспективы развития. Вопросы музеелогии. – 2012. – № 2(6). С. 179–186.
5. Гайдей В., Міхно О., уклад. Циркулярі по Київському навчальному округу у фондах Педагогічного музею України (1874–1917 pp.): Каталог-путівник [наук. консультант О. Сухомлинська]. – К.: ПМУ, 2016. 166 с. (Сер. «Бібліофонд Педагогічного Музею»; вип. 2).
6. Гепнер Ю. Екскурсії у викладанні суспільствознавства / Ю. Гепнер // Робітнича освіта. – 1930. – № 6. С. 90 – 93.
7. Ламин И. Музей партизанской славы / И. Ламин // Профессионально-техническое образование. – 1977. – № 8. – С. 52.
8. Лікарчук І. Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні (1888–1988 pp.) / І. Лікарчук. – К.: Вища школа, 1998. – 568 с.
9. Михальчук В. Від ремісничого училища до вищого навчального закладу / В. Михальчук. – К.: ППВФ. 2015. – 264 с.
10. Міхно О. Свято музею / О. Міхно // Педагогічна газета. – 2012. Листопад (№ 11). – С. 8.
11. Міхно О. Шкільний музей: ретроспектива і сьогодення / О. Міхно // Рідна школа. – 2013. – № 4 – 5. – С. 56.
12. Ничкало Н. Г., Профтехосвіта України: XX століття: Енциклопедичне видання. / за ред. Н. Г. Ничкало. – Київ: АртЕк, 2004. – 785 с.
13. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України / Н. Ничкало. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 322 с.
14. Список експонентів по Київському учебному округу, получивших награды по XIX научно-учебному отделу на Всероссийской выставке в Нижнем Новгороде в 1896 году. Циркуляр по Киевскому Учебному Округу. Киев: Тип. Императорского Университета св. Владимира, В. И. Завадского. 1898. № 4–5. С. 167–170.
15. Сухомлинська О. В. Нариси історії українського шкільництва (1905–1933) / О. В. Сухомлинська. – К.: Заповіт, 1996. – 302 с.
16. Тайдаков Н. Тайна солдатского котелка [О музее Скалатского СПТУ № 11 Ривненской обл.] / Н. Тайдаков // Профессионально-техническое образование. – 1977. – № 5. – С. 46 – 47.
17. Техническое училище № 2 г. Житомира. Проспект. Житомир. – 1983. – 16 с.
18. Шкурупій К. З досвіду роботи хемічної школи ФЗУ і досвіду проведення геологічних екскурсій / К. Шкурупій // Робітнича освіта. – 1932. – С. 129 – 132.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Матеріал читайте на с. 44 – 45

Роботи студентів спеціальності
«Професійна освіта. Технологія
виробів легкої промисловості
(швейні вироби)»

Участь студентів у Міжнародному
молодіжному фестивалі (Польща)

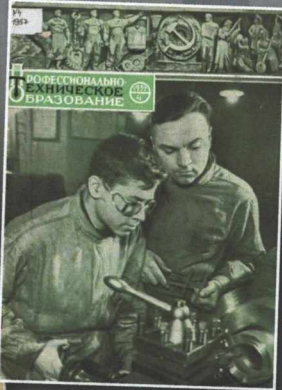
Колекція «Барви Поділля»
демонструвалася на
Всеукраїнському фестивалі
молодих дизайнерів одягу

МУЗЕЙ У ЗАКЛАДІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: РЕТРОСПЕКТИВА І ПЕРСПЕКТИВА

Матеріал читайте на с. 28 – 32

Обкладинка журналу «Робітнича освіта» (1930. №7/8)
та «Професійно-технічне образование» (1957. № 4.)

Екскурсія у музеї С. Леваневського СПТУ № 9
м. Біла Церква. Поч. 1980-х років

Фрагменти експозиції Музею історії професійно-технічної освіти у Київському
регіональному вищому професійному училищі будівництва. 2019 р.